

Bogusław Kochaniewicz

Biblia w średniowiecznym kaznodziejstwie : perspektywa teologicznofundamentalna

Biblioteka Teologii Fundamentalnej 5, 39-53

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O. BOGUSŁAW KOCHANIEWICZ OP

BIBLIA W ŚREDNIOWIECZNYM KAZNODZIEJSTWIE PERSPEKTYWA TEOLOGICZNOFUNDAMENTALNA

1. WSTĘP

Chociaż temat Pisma Świętego w średniowiecznym kaznodziejstwie doczekał się wielu opracowań, to jednak perspektywa fundamentalna, podjęta przez teologów zgromadzonych na toruńskim sympozjum, jawi się jako rzeczywistość nowa, zupełnie nieznaną. Brak publikacji jak i kazań poświęconych wyłącznie temu zagadnieniu spowodował, że badacz stanął przed koniecznością zgromadzenia wszelkich możliwych wątków rozsianych w homiliach, które następnie należało przedstawić w usystematyzowanej formie.

Ze względu na olbrzymią liczbę zachowanych kazań zdecydowano się zawęzić badania do homilii wybranych autorów dominikańskich, pochodzących z XIII wieku. Przeanalizowano blisko 200 kazań przeznaczonych na różne okoliczności roku liturgicznego: *Sermones de tempore* Peregryna z Opol¹, kazania wielkopostne

O. dr hab. prof. UAM BOGUSŁAW KOCHANIEWICZ OP – kierownik Zakładu Teologii Fundamentalnej i Ekumenizmu na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ Peregrinus de Opole, *Sermones de tempore et de sanctis*, ed. R. Tatarzyński, Warszawa 1997, s. 1–304.

Jakuba z Voragine², kazania maryjne Mikołaja z Mediolanu³, kazania Tomasza z Akwinu⁴. Wszystkie powstały w tym samym środowisku religijnym (*Ordo Praedicatorum*). Były wygłaszane do różnych audytoriów: od przedstawicieli różnych stanów zgromadzonych w kościołach (Peregryn z Opola i Jakub z Voragine), po wiernych reprezentujących świat uniwersytecki (Tomasz z Akwinu).

Niniejsze opracowanie jest próbą odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób średniowieczni kaznodzieje posługiwali się w swoich kazaniach Pismem Świętym.

2. NOWY TYP ŚREDNIOWIECZNEGO KAZANIA

Przystępując do analizy dominikańskich kazań, należy zauważyć, że reprezentują one nowy typ homilii, zwany *sermo modernus*, który rozwijał się w XIII stuleciu. Jedną z cech charakterystycznych tego gatunku kazań było to, że rozpoczynały się one tematem (*thema*) zaczerpniętym z Pisma Świętego. Temat ten był dzielony na człony, które następnie poddawano interpretacji. Dokonany podział decydował nie tylko o strukturze całego kazania, lecz również o jego zawartości⁵.

Przykładem *sermo modernus* jest kazanie św. Tomasza z Akwinu *Ecce Rex tuus venit*. Zostało ono ułożone w następujący sposób. Temat zaczerpnięto z Ewangelii według św. Mateusza (Mt 21,5).

Słowa, które zostały zaczerpnięte z dzisiejszej ewangelii pochodzą od proroka Zachariasza, chociaż zostały przytoczone przez niego w sposób nieco inny. Słowa zaczerpnięte z ewangelii ukazują w spo-

² Iacopo da Varazze, *Sermones Quadragesimales*, ed. G. P. Maggioni, Firenze 2005.

³ Nicola de Milano, *Collationes de beata virgine*, ed. M. M. Mulchahey, Toronto 1997.

⁴ S. Tommaso d'Aquino, *I sermoni e le due lezioni inaugurali*, a cura di C. Pandolfi e G. M. Carbone, Bologna 2003.

⁵ M. M. Mulchahey, „*First the Bow Is Bent in Study...*” *Dominican Education before 1350*, Toronto 1998, s. 407.

sób ewidentny przyjście Chrystusa. Abyśmy mogli uniknąć postępowania niejasnego, musicie wiedzieć, że czyta się o poczwórnym przyjściu Chrystusa⁶.

[...] Kościół, z powodu owych czterech przyjść Chrystusa, celebryje cztery niedziele adwentu. Tej niedzieli, Kościół celebryje pierwsze przyjście Chrystusa i w Słowie Bożym, które rozpoczyna kazanie, możemy zauważyć cztery aspekty:

1. Po pierwsze, dowód przyjścia Chrystusa, wyrażony w słowie „Oto”

2. Po drugie, kondycję Tego, który przychodzi, wyrażoną w słowach „Twój Król”

3. Po trzecie, korzyść Tego, który przychodzi, wyrażoną w słowach „przychodzi do ciebie”

4. Po czwarte, sposób, w jaki przychodzi, wyrażony w słowie „łagodny”⁷.

[...] Należy zauważyć, że przyjście Chrystusa wyrażone poprzez słowo „oto” możemy rozumieć w czterech znaczeniach:

a) Po pierwsze, jako pewność rzeczy, ponieważ o rzeczach pewnych mówimy „oto”

b) Po drugie, pojęcie „oto” łączy się z określeniem czasu

c) Po trzecie, słowo „oto” wskazuje na pewną rzecz

d) Po czwarte, określenie „oto” wiąże się z umocnieniem ludzi⁸.

Wyznaczone dystynkcje były następnie rozwijane przez kaznodzieję. Dla uwiarygodnienia poszczególnych członów dominikanin sięgał po cytaty z Pisma Świętego. W ten oto sposób realizował zamysł homilii: opierając się na bogactwie tekstów Starego i Nowego Testamentu, wyjaśniał tekst, który otwierał homilie, uwzględniając przy tym wieloraki kontekst (liturgiczny, moralny, dogmatyczny, apologetyczny).

⁶ S. Tommaso d’Aquino, *Sermone per la prima Domenica di Avvento*, [w:] tenże, *I sermoni*, s. 86. Tekst łaciński kazania dostępny na stronie: <http://www.corpusthomaticum.org/her.html>.

⁷ Tamże, s. 87.

⁸ Tamże.

3. INTERPRETACJA PISMA ŚWIĘTEGO PRZEZ XIII-WIECZNYCH KAZNODZIEJÓW

Średniowieczni kaznodzieje dokonywali interpretacji Pisma Świętego, skupiając się na dwóch jego sensach: wyrazowym i duchowym. Aby dojść do poznania znaczenia duchowego tekstu, należało najpierw zrozumieć jego sens wyrazowy. Dlatego też zwracano uwagę na znaczenie poszczególnych słów⁹. Przywiązywano między innymi dużą wagę do znaczenia biblijnych imion, ponieważ uważano, że zawierały one ukryte przesłanie, pozostawione przez autorów natchnionych¹⁰.

Egzegeza duchowa nie ograniczała się do ukazania duchowego znaczenia głównych postaci biblijnych, lecz rozciągała się na kategorie osób, liczb, miejsc, czasów i dziejów¹¹. Szczególnie kategoria osób, dzięki wprowadzonej typologii, stawała się częstym obiektem interpretacji alegorycznej. Postacie Starego Testamentu zapowiadały postaci pojawiające się w Nowym¹². Niekiedy spotykamy kilka interpretacji tej samej rzeczywistości, które wzajemnie się wykluczają¹³. Na przykład w kazaniach Peregryna z Opoła osoba Chrystusa jest proroczno zapowiedziana przez króla Aswerusa¹⁴, proroka Eliasza¹⁵, kapłana wchodzącego do Świętego Świętych¹⁶.

⁹ G. Dahan, *L'exégèse chrétienne de la Bible en Occident médiéval XIIe–XIVe siècle*, Paris 1999, s. 308.

¹⁰ Tamże, s. 317.

¹¹ Tamże, s. 327.

¹² Tamże, s. 345.

¹³ Tamże, s. 319.

¹⁴ Peregryn z Opoła, *Kazanie na drugą Niedzielę po Objawieniu Pańskim*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, Kraków–Opole 2001, s. 84; Peregrinus de Opole, *Sermo in Dominica secunda post Epiphaniam Domini*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 52.

¹⁵ Peregryn z Opoła, *Kazanie na Zmartwychwstanie Pańskie*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 148; Peregrinus de Opole, *Sermo in festo Resurrectionis Domini*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 112.

¹⁶ Peregryn z Opoła, *Kazanie na czwartą Niedzielę po Wielkanocy*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 173; Peregrinus de Opole, *Sermo*

Chrystus jest również zapowiadany przez kamień, odrywający się samotnie od góry¹⁷, a także przez skałę¹⁸. Wielość symboli i starotestamentalnych figur, które są zapowiedziami postaci Nowego Przymierza, zależała od przesłania, jakie miało być zawarte w homilii. Aby osiągnąć cel, korzystano z wielu materiałów kaznodziejskich, wśród których nie sposób nie wymienić komentarzy biblijnych, kolekcji tekstów ojców Kościoła oraz teologów wieków średnich¹⁹, *distinctiones* – alfabetycznych wykazów terminów biblijnych z odpowiadającymi im znaczeniami (wyrazowe, alegoryczne, moralne) czy *exempla* (przykładów), mających służyć umocnieniu wiary wiernych.

4. SŁOWO BOŻE W ŻYCIU CHRZEŚCIJAŃSKIM WEDŁUG ŚREDNIOWIECZNYCH KAZNODZIEJÓW

Kazania Peregryna z Opolą zawierają interesujące informacje na temat znaczenia Pisma Świętego w życiu chrześcijańskim. Według dominikanina, Słowo Boże jest duchowym pokarmem. Dlatego ten, kto gardzi jego słuchaniem, pozbawia się duchowego pokarmu²⁰. Ponieważ Słowo Pańskie jest skarbem dla wiernych, dlatego jego posiadanie i zachowywanie jest gwarantem życia

in Dominica quarta post Pascha, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 144.

¹⁷ Peregryn z Opolą, *Kazanie na trzecią Niedzielę po Objawieniu Pańskim*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 85; Peregrinus de Opolę, *Sermo in Dominica tertia post Epiphaniam Domini*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 53.

¹⁸ Peregryn z Opolą, *Kazanie na poniedziałek po Zesłaniu Ducha Świętego*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 197; Peregrinus de Opolę, *Sermo in feria secunda post Pentecosten*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 169.

¹⁹ M. M. Mulchahey, dz. cyt., s. 409.

²⁰ Peregryn z Opolą, *Kazanie na Niedzielę Męki Pańskiej*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 130.

wiecznego. Odwołując się do Janowej Ewangelii, Opolczyk stwierdził, że

„jeśli kto zachowa mowę moją” – dodaj: wprowadzając w czyn to, czego słucha – „nie zazna śmierci na wieki” (J 8,51), czyli śmierci wiecznej. Któż nie strzegłby pilnie drogocennego kamienia, z pomocą którego mógłby ustrzec się wszelkiej choroby ciała? Ale jest powiedziane tak: „Jeśli kto zachowa mowę moją, nie zazna śmierci”. Czyli dosłownie: gdyby Adam zachował mowę Bożą, nie zaznałby śmierci fizycznej. Przyczyną bowiem śmierci było przekroczenie przykazania Bożego. Tak zatem ci, którzy zachowują słowo Boże, zostaną zbawieni. Dlatego powiedziano: „Błogosławieni, którzy słuchają słowa Bożego” (Łk 11,28)²¹.

Słuchanie Słowa Bożego zostało porównane do wieczerzy. Peregryn ilustruje swoją opinię tekstem z Apokalipsy: „Jeśli kto posłyszysz mój głos i drzwi otworzy, wejdę do niego i będę z nim wieczerzał, a on ze mną” (Ap 3,20). Wieczerza ta jest wielka z powodu wielkiej przyjemności, jaką daje słuchanie Słowa Bożego. Jego słodycz przerasta słodycz jakiegokolwiek innej wiedzy, o czym świadczą słowa psalmu: „Jak słodka jest dla mego podniebienia Twoja mowa Panie” (Ps 118,103)²². Komentując słowa Ewangelii „Cisnęły się doń rzesze, aby słuchać Słowa Bożego”, stwierdził, że każdy, kto poznał moc Słowa Bożego, chętnie go słucha. Słowo Boże „posiada bowiem taką moc oświecania duszy, że zaczyna ona widzieć, co powinna czynić, a czego się wystrzegać”²³.

Słowo Boże pobudza zatwardziałą duszę do skruchy. Dlatego też kaznodzieja, głosząc je, kieruje je do grzeszników, po to aby mogli się nim nasycić²⁴. Przykładem jest święty Piotr, który trzy-

²¹ Tamże.

²² S. Tommaso d’Aquino, *Sermone per la seconda Domenica dopo la Trinità*, [w:] tenże, *I sermoni*, s. 193.

²³ Peregryn z Opola, *Kazanie na piątą Niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 233; Peregrinus de Opole, *Sermo in Dominica quinta post Pentecosten*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 205.

²⁴ Peregryn z Opola, *Kazanie na czwartą Niedzielę Wielkiego Postu*, [w:]

krotnie zapał się Chrystusa. Gdy zapał kur, Piotr wyszedł na dwór i gorzko zapłakał (Mt 26,75). Według dominikanina, „kur” jest symbolem kaznodziei. Kiedy zaczyna on nauczać, wówczas zatwardziały grzesznik, symbolizowany przez Piotra, zaczyna płakać z powodu swoich grzechów²⁵.

Słowo Boże ma również moc egzorcyzmującą. Wyjaśniając opowiadanie o Dawidzie i Saulu (1 Sam 16,23), dominikański kaznodzieja zaznaczył, że „kiedy Dawid grał na harfie, lżej bywało Saulowi (por. 1 Sm 16,23)”. W jego interpretacji Dawid oznacza kaznodzieję, natomiast harfa – Pismo Święte. „Kiedy kaznodzieja bierze je do ręki i «uderza» swym językiem, wtedy Saulowi, czyli grzesznikowi, lżej jest, wtedy bowiem odstępuje od niego diabeł”²⁶.

5. KAZNODZIEJA – SŁUGA BOŻEGO OBJAWIENIA

Według Tomasza z Akwinu, osoba proroka łączy się z Objawieniem Bożym. Swoją opinię wyjaśnia, opierając się na tekście proroka Amosa: „Pan Bóg nie uczyni niczego, jeśli nie objawi swego zamiaru sługom swym, prorokom” (Am 3,7). Prorok winien posiadać dar rozumienia proroctw. Otrzymując Objawienie Boże, rozumiejąc je, powinien przekazywać je ludziom. W przeciwnym razie proroctwo nie byłoby użyteczne. Ponadto, jak zauważa Akwinata, wiarygodność proroka jest potwierdzana zdolnością czy-

tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 125; Peregrinus de Opole, *Sermo in Dominica quarta in Quadragesima*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 96.

²⁵ Peregryn z Opola, *Kazanie na piątą Niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego*, s. 233; Peregrinus de Opole, *Sermo in Dominica quinta post Pentecosten*, s. 205.

²⁶ Peregryn z Opola, *Kazanie na trzecią Niedzielę Wielkiego Postu*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 122; Peregrinus de Opole, *Sermo in Dominica tertia in Quadragesima*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 93.

nienia cudów. Autentyczny prorok niekoniecznie musi posiadać wszystkie wymienione cechy: wystarczy, że odznacza się jedną z nich.

Jednocześnie Tomasz charakteryzuje fałszywych proroków. Głoszą oni błędną doktrynę, posiadają fałszywe natchnienia, mają złe intencje oraz żyją w błędzie²⁷. Ponieważ do zadań proroka należy głoszenie prawdy, dlatego ci, którzy głoszą nieprawdę, są fałszywymi prorokami²⁸. O ile prawdziwi prorocy posiadają natchnienia od Boga i Ducha Świętego, o tyle fałszywi są inspirowani albo przez własnego ducha, albo przez diabła²⁹. Fałszywymi prorokami są również ci wszyscy, którzy nauczając lud Boży, nie szukają dobra chrześcijan, lecz starają się o osiągnięcie dóbr własnych³⁰. Ponieważ od proroków jest wymagana świętość życia, dlatego też ci, którzy uczą o dobru, lecz żyją w grzechu, są również fałszywymi prorokami³¹.

Kaznodzieje oświecają grzesznika swoją nauką, udzielają Bożej łaski, która sprawia, że staje się on mądrzejszy³². Ponadto są oni powołani do wierności głoszonej nauce. Winni głosić zbawczą prawdę zarówno złym, jak i dobrym, przypominając o niebezpieczeństwie wiecznego potępienia lub o zapłacie przygotowanej dobrym w niebie³³. Zdaniem Opolczyka, głosić jest tym, który wyprowadza chrześcijan z grzechu. Wyjaśniając swoją opinię, dokonuje alegorycznej interpretacji sceny wyjścia z Sodomy: anioł oznacza kaznodzieję, żona Lota – duszę, natomiast Sodomą – grze-

²⁷ S. Tommaso d'Aquino, *Sermone per la terza Domenica dopo la festa degli Apostoli Pietro e Paolo*, [w:] tenże, *I sermoni*, s. 209.

²⁸ Tamże, s. 210.

²⁹ Tamże, s. 211.

³⁰ Tamże, s. 213.

³¹ Tamże.

³² Peregryn z Opola, *Kazanie na dwudziestą trzecią Niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 317; Peregrinus de Opole, *Sermo in Dominica vicesima tertia post Pentecosten*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 287.

³³ Tamże, s. 318.

chy. Nakaz, który żona Lota otrzymała od anioła, aby nie oglądała się do tyłu, oznacza zakaz powrotu do dawnych grzechów³⁴.

Jak podkreśla Akwinata, kaznodzieja nie powinien głosić wiernym tego, czego sam nie czyni. Chociaż rolą głosiciela jest zachęcanie wiernych do porzucenia grzechu i zwrócenia się do Chrystusa³⁵, to jednocześnie św. Tomasz stwierdza, że zachęta ta odnosi się przede wszystkim do samego kaznodziei, który powinien porzucić światowe pragnienia i skierować swoje dążenia ku królestwu niebieskiemu³⁶. Kaznodzieja powinien wyjść z ciszy kontemplacji do wiernych, którym ma głosić Słowo. Winien wykorzystać w swoim przepowiadaniu owoce kontemplacji³⁷.

6. APOLOGETYCZNY WYMIAR KAZNODZIEJSTWA

W kazaniach średniowiecznych kaznodziejów nie brakuje odniesień do kontrowersji dogmatycznych, o których było głośno w historii. Jednakże należy zaznaczyć, że wymiar apologetyczny nie pojawia się u wszystkich głosicieli Słowa. Wśród przeanalizowanych kazań jedynie homilie Tomasza z Akwinu zawierają wspomniane wątki. W jednej z nich wymienia on herezję Jowiniana, który głosił równość małżeństwa wobec życia konsekrowanego³⁸. Broniąc godności dziewictwa poświęconego Bogu, Doktor Anielski wskazuje na przykład Błogosławionej Dziewicy Maryi, którą Chrystus wybrał na swoją Matkę. Akwinata polemizuje również z błędną opinią Wigilancjusza, uważającego, że bogaci, udzie-

³⁴ Peregryn z Opoła, *Kazanie na trzynastą Niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 273; Peregrinus de Opole, *Sermo in Dominica tertia decima post Pentecosten*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 246.

³⁵ S. Tommaso d'Aquino, *Sermone per la Domenica di Sessagesima*, [w:] tenże, *I sermoni*, s. 132.

³⁶ Tamże, s. 133.

³⁷ Tamże, s. 137.

³⁸ S. Tommaso d'Aquino, *Sermone per la prima Domenica di Avvento*, s. 94.

lający ofiar, powinni być stawiani na równi z ubogimi. Tomasz bro- ni prawdy, wskazując na Chrystusa, który dla nas stał się ubogi³⁹.

7. KAZNODZIEJA WYJAŚNIA PRAWDY WIARY

a) Objawienie Pańskie

Peregryn z Opoła, wyjaśniając sens historii zbawienia, zauwa- żył, że Bóg nie przyszedł od razu do upadłej ludzkości, lecz

postąpił tak, jak doświadczony lekarz, który nie przychodzi do chorego natychmiast, ale dopiero wtedy, kiedy już wie, że jest on śmiertelnie wycieńczony. Czyni tak, ażeby chory go sobie nie lekce- ważył oraz żeby docenił jego przybycie. Tak samo po upadku pierw- szego człowieka nie natychmiast Bóg przybył, ażeby przypadkiem człowiek nie myślał, że może być zbawiony w inny sposób oraz żeby docenił Jego przyjsie. Przyszedł dopiero na końcu wieków, kiedy Jego przybycie było światu bardzo potrzebne⁴⁰.

W kazaniu na Objawienie Pańskie został podkreślony zbawczy wymiar przyjsia na świat Chrystusa, który narodził się, aby zbawić wierzących w Niego zarówno wśród Żydów, jak i pośród pogan⁴¹. Wydarzenie Objawienia się mędrcom jest zaczątkiem po- wołania ludów pogańskich do wiary w Chrystusa. Do przyjsia Jezusa narody te pozostawały w grzechu⁴².

Komentując ukazanie się gwiazdy, Opolczyk zwraca uwagę na jej wyjątkowość i odmienność od pozostałych gwiazd. O ile bo- wiem pozostałe gwiazdy

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Peregryn z Opoła, *Kazanie na trzynastą Niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego*, s. 271; Peregrinus de Opole, *Sermo in Dominica tertia decima post Pentecosten*, s. 244.

⁴¹ Peregryn z Opoła, *Kazanie na święto Objawienia Pańskiego*, [w:] tenże, *Kazania de tempore i de sanctis*, s. 71; Peregrinus de Opole, *Sermo in Epiphania Domini*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 39.

⁴² Tamże, s. 71, oraz tamże, s. 39.

pojawily się w czwartym dniu stworzenia, ta zaś została stworzona w dniu Narodzenia Pana. Po drugie różniła się ona kształtem, miała bowiem, jak powiada Chryzostom, kształt chłopca dźwigającego krzyż na ramionach, czego nie można powiedzieć o żadnej innej gwiazdzie. Po trzecie, różniła się jasnością. Gdy bowiem pozostałe gwiazdy przyćmiewało światło słoneczne, ta jaśniała cały czas niezwykłym blaskiem, albowiem w przeciwnym razie nie mogłaby wskazywać magom drogi w ciągu dnia. Po czwarte różniła się ona położeniem. Kiedy bowiem wszystkie gwiazdy tkwiły nieruchomo na niebie, ta znajdowała się w powietrzu blisko ziemi, inaczej bowiem nie mogłaby wskazywać magom drogi. Piąte, inny był cel jej świecenia. Pozostałe bowiem gwiazdy zwiastują noc, ta świeciła dla objawienia prawdziwego dnia i słońca sprawiedliwości Pana Naszego Jezusa Chrystusa⁴³.

b) Zmartwychwstanie Pańskie

Peregryn, komentując werset Ewangelii według św. Łukasza: „Wstał Pan prawdziwie i ukazał się Szymonowi” (Łk 24,34), stwierdza, że przytoczone słowa podkreślają prawdziwość zmartwychwstania (stąd ewangelista mówi: „Powstał Pan prawdziwie”). Ponadto objawił On swoje zmartwychwstanie (dlatego ewangelista mówi: „I ukazał się Szymonowi”)⁴⁴. Dla uwiarygodnienia tej fundamentalnej prawdy wiary Opolczyk sięgnął do tekstów Starego Testamentu. Zastosowana egzegeza alegoryczna pozwoliła mu dostrzec w osobie Eliasza proroczą zapowiedź Chrystusa.

Co zaś się tyczy zmartwychwstania, to zauważmy, że zmartwychwstał prawdziwie Ten, który z powodu naszych grzechów leżał w grobie. Będąc panem życia i śmierci, umarł i zmartwychwstał. Zostało to przedstawione w 3 Księdze Królewskiej (19,1–8). Zmęczony prorok Eliasz zasnął, ale zbudzony przez anioła wstał, posilił się i napił, a następnie przez czterdzieści dni i czterdzieści nocy szedł, aż

⁴³ Peregryn z Opoli, *Kazanie na święto Objawienia Pańskiego*, s. 74; Peregrinus de Opole, *Sermo in Epiphania Domini*, s. 42.

⁴⁴ Peregryn z Opoli, *Kazanie na Zmartwychwstanie Pańskie*, s. 146; Peregrinus de Opole, *Sermo in festo Resurrectionis Domini*, s. 111.

przybył do góry Bożej Horeb. Glossa: Eliasz, to znaczy Chrystus, zasnął wówczas, gdy dobrowolnie poniósł za nas śmierć. Zbudzili Go aniołowie, którzy posługiwali Mu przy zmartwychwstaniu. Chrystus, aby pokazać, że zmartwychwstał prawdziwie, jadł i pił, a po zmartwychwstaniu przebywał na tym świecie przez czterdzieści dni i czterdzieści nocy i szedł aż do miejsca, z którego wstąpił na tę najwyższą górę Bożą, mianowicie do królestwa niebieskiego⁴⁵.

Kaznodzieja z Opola, opierając się na Piśmie Świętym, wymienił pięć objawień Chrystusa po zmartwychwstaniu.

Najpierw trzykrotnie ukazał się Marii Magdalenie. [...] Po raz wtóry Pan ukazał się niewiastom wracającym od grobu (por. Mt 28,9). Po raz trzeci ukazał się Piotrowi, ale nie wiadomo ani gdzie, ani kiedy. Możliwe, że wówczas, kiedy Piotr wracał z Janem od grobu Pańskiego. A może Piotr oddalił się od Jana i wtedy zobaczył Chrystusa? Po raz czwarty ukazał się uczniom idącym do Emaus. Po raz piąty ukazał się uczniom zgromadzonym w Jerozolimie⁴⁶.

Dominikanin, rozpatrując kwestię, czy Zmartwychwstały objawił się również swojej Matce, stwierdził, że chociaż Pismo Święte milczy na ten temat, to można przyjąć, że „niewątpliwie Chrystus swym zmartwychwstaniem najpierw uradował Matkę, która bardziej niż inni cierpiała z powodu Jego śmierci”⁴⁷.

Godny uwagi jest fakt, że Opolczyk, wyjaśniając wiarygodność zmartwychwstania, odwołuje się również do doświadczenia mistycznego. Przytoczył on między innymi opowiadanie o pewnym mnichu, który pewnego razu rozmyślał o tym, jak Chrystus mógł powstać z martwych bez naruszenia grobu. Nagle pas, którym był przepasany, spadł mu do stóp i posłyszał głos, który oznajmił: „W ten właśnie sposób Chrystus mógł wyjść z zamkniętego grobu”⁴⁸.

⁴⁵ Peregrinus de Opole, *Sermo in festo Resurrectionis Domini*, s. 111; Peregryn z Opola, *Kazanie na Zmartwychwstanie Pańskie*, s. 147.

⁴⁶ Peregrinus de Opole, *Sermo in festo Resurrectionis Domini*, s. 115; Peregryn z Opola, *Kazanie na Zmartwychwstanie Pańskie*, s. 149.

⁴⁷ Tamże, s. 115, oraz tamże, s. 149.

⁴⁸ Tamże, s. 115, oraz tamże, s. 149.

Komentując przejście zmartwychwstałego Pana przez zamknięte drzwi Wieczernika, kaznodzieja ukazał wiarygodność wydarzenia, ilustrując je historiami ze Starego Testamentu, które podkreślały Bożą Wszechmoc: ogień w piecu nie wyrządził krzywdy trzem młodzieńcom (Dn 3,8–24), lwy zachowały Daniela w zdrowiu (Dn 14,31–42), a wody Morza Czerwonego nie zatopiły ludu Izraela (Wj 14). Ponadto Peregryn posłużył się argumentacją dogmatyczną (dziewicze narodzenie Chrystusa)⁴⁹.

c) Narodzenie i Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny

Warto zaznaczyć, że pewne prawdy, o których Pismo Święte milczy (np. narodzenie lub wniebowzięcie Maryi), były wyjaśniane bądź to przez odniesienie do opowiadań apokryficznych (np. Peregryn z Opoła), bądź to dzięki odniesieniu do Biblii, poprzez wykorzystanie tekstów starotestamentalnych i egzegezy alegorycznej. Przykładem jest wyjaśnienie Tomasza z Akwinu. Kazanie na Narodzenie Matki Bożej ma temat zaczerpnięty z Ps 96,11: *Lux orta est iusto*.

Czytamy – zauważa Akwinata – że Narodzenie Najświętszej Maryi Panny, zostało ukazane w Starym Testamencie za pomocą wielu figur i symboli. W sposób szczególny zostało wyrażone przez trzy figury: 1) we wschodzie jutrzeńki, 2) we wschodzie gwiazdy, 3) we wschodzie źdźbła z korzenia⁵⁰. Gdy chodzi o wschód jutrzeńki, który symbolizuje uświęcenie podczas narodzin Najświętszej Maryi Panny, czytamy w Księdze Rodzaju, co anioł powiedział do Jakuba: „pozwołcie mi odejść, ponieważ wzeszła jutrzeńka” (Rdz 32,27)⁵¹.

Jak można zauważyć, w pierwszym przypadku dokonano interpretacji tekstu Rdz 32,27. Komentując drugą analogię (wschód gwiazdy), św. Tomasz posłużył się tekstem z Księgi Liczb (Lb 24,17): „Wschodzi Gwiazda z Jakuba”. Natomiast w trzecim

⁴⁹ Peregrinus de Opole, *Sermo in Dominica prima post Pascha*, [w:] tenże, *Sermones de tempore et de sanctis*, s. 130.

⁵⁰ S. Tommaso d’Aquino, *Sermone per la Festa della Natività della beata Vergine Maria*, [w:] tenże, *I sermoni*, s. 253.

⁵¹ Tamże.

przypadku wykorzystano prorocstwo Izajasza (Iz 11,1): „Wyrośnie różdżka z pnia Jessego”. Teksty te, zapowiadające proroczno Chrystusa, pozwoliły Akwinacie ukazać tajemnicę przyjścia na świat Maryi w perspektywie chrystocentrycznej. W podobny sposób wyjaśnił on tajemnicę wniebowzięcia Maryi.

Jedno z kazań asumpcjonistycznych Jakuba z Voragine rozpoczyna się werselem *Surge Domine in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuae*. Dominikanin przedstawił ów tekst w perspektywie chrystologiczno-maryjnej. W części pierwszej podkreślił tajemnicę paschalną Chrystusa, natomiast w drugiej (*et arca sanctificationis tuae*) – skoncentrował się na celebrowanej prawdzie wiary. Opierając się na metodzie alegorycznej, zwrócił uwagę, że arką jest Błogosławiona Dziewica. Właśnie ta arka powstała do życia w pokoju: ciało i dusza Maryi do trwania w pełnej szczęśliwości⁵².

Podobny typ egzegezy możemy spotkać w kazaniach Mikołaja z Mediolanu. Wyjaśniając Wniebowzięcie NM Panny, dominikanin dokonał analizy poszczególnych słów wersetu psalmu 44, rozpoczynających jego homilię: *Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* (Ps 44,10). Podkreślił on między innymi przywilej przebywania Maryi po prawicy Boga, w roli pośredniczki i orędowniczki. Zaznaczył, że wyrażenie *in vestitu deaurato* wskazywało na Jej uwielbione ciało, natomiast określenie *circumdata varietate* tłumaczył jako otoczona wielbiącymi aniołami oraz niebieskimi darami⁵³.

8. WNIOSKI

Dokonana analiza pozwoliła stwierdzić, że XIII-wieczne kazania miały charakter biblijny. Temat zaczerpnięty z Pisma Świętego nie tylko otwierał homilię, lecz był również przedmiotem komentarza. W komentarzu często sięgano do tekstów z Biblii, które

⁵² Jacobus de Voragine, *Sermo CCXI*, [w:] tenże, *Sermones de sanctis per anni totius circumulum*, Venetiis 1573, s. 300.

⁵³ Fra Nicola da Milano, *Collatio 10*, [w:] tenże, *Collationes de Beata Virgine*, ed. M. M. Mulchahey, Toronto 1997, s. 45.

stawały się w ten sposób argumentami, potwierdzającymi opinię kaznodziei. Interpretacja wyrazowa i duchowa były podporządkowane zasadniczemu celowi kazania, jakim była zachęta do nawrócenia. Interesująca teologia Słowa Bożego oraz rola i zadania, jakie stawiano jego głosicielowi, dopełniają całości obrazu.

Warto zauważyć, że kazania są bardzo specyficznym gatunkiem literackim, skierowanym do ogółu wiernych. Dlatego trudno doszukiwać się w nich traktatów teologicznych oraz pogłębionej refleksji teologicznej. Pomimo to analiza pozwoliła uchwycić obecność pewnych kwestii powiązanych z teologią fundamentalną, wśród których nie sposób nie wymienić wątków apologetycznych, kwestii Objawienia czy zmartwychwstania Chrystusa.

Niniejsze opracowanie nie wyczerpuje tematu. Można mieć nadzieję, że dzięki dalszym, pogłębionym i zakrojonym na szerszą skalę badaniom zasygnalizowaną wyżej problematykę dałoby się zaprezentować w bogatszej formie.

LA BIBBIA NELLA PREDICAZIONE MEDIEVALE.
PROSPETTIVA TEOLOGICO-FONDAMENTALE
SOMMARIO

Il contributo intitolato *La Bibbia nella predicazione medievale. Prospettiva teologico-fondamentale* prende in considerazione alcuni sermoni degli autori domenicani del XIII secolo, che rappresentano un tipo nuovo, *sermo modernus*.

L'analisi del contenuto della predicazione domenicana ha evidenziato un carattere biblico. Il tema attinto dalla Scrittura non solo iniziava il sermone ma anche era l'oggetto di commento, in cui, per poter esporre il tema, il predicatore si poggiava sugli altri testi biblici. L'interpretazione letterale ed allegorica gli serviva a chiamare e convincere i fedeli alla conversione. Nonostante lo scopo pastorale dei sermoni si possano evidenziare alcuni temi: ruolo del predicatore come servitore della Rivelazione ed l'interprete della e testimone della Scrittura, la Parola di Dio nella vita cristiana. Inoltre si possano evidenziare alcuni temi apologetici che completano elenco degli elementi che evidenzia una moderata presenza di dimensione teologico-fondamentale.